

Opis źródła:

Poniżej zaprezentowane źródło to fragment XVII księgi *Biblioteki Historycznej* Diodora Sycylijskiego zatytułowanej *Dzieje Aleksandra Macedońskiego*. Diodor był greckim historykiem żyjącym w I w. p.n.e., pochodził z Agyrrion na Sycylii, ale długi czas mieszkał w Rzymie. Jego dzieło *Biblioteka Historyczna* jest najdłuższym zachowanym dziełem historycznym czasów starożytnych. Utwór był pomyślany jako uniwersalna historia od początku świata aż do czasów współczesnych jego twórcy. Księga XVII, której część przedstawiono poniżej, w przeciwieństwie do pozostałych ksiąg, ma charakter w pewnym sensie monograficzny. Skoncentrowana jest przede wszystkim na osobie Aleksandra Wielkiego i jego czynach. W czasie wyprawy Aleksandra na Wschód, sytuacja w Grecji pozostawiona jest przez twórcę utworu głęboko w tle, a część zachodnia antycznego świata, czyli Italia, Sycylia lub Kartagina nie są w ogóle wspomniane. Należy podkreślić, że relacja Diodora to najwcześniejszy z zachowanych niemal w całości opis czynów słynnego Macedończyka¹.

Miejsce wydania i polskie tłumaczenie:

Diodore de Sicile, *Bibliothèque historique*, liv. 17, wyd. P. Goukowsky, Paryż 1976.

Diodor Sycylijski, *Dzieje Aleksandra Macedońskiego (Biblioteka Historyczna XVII)*, red. nauk. S. Dworacki, przekł. A. Pawlaczyk, komentarz L. Mrozewicz, Poznań 2020.

Tekst źródła:

Diodor Sycylijski, *Dzieje Aleksandra Macedońskiego (Biblioteka Historyczna XVII)*, red. nauk. S. Dworacki, przekł. A. Pawlaczyk, komentarz L. Mrozewicz, Poznań 2020, s. 59, 61, 63, 65.

32. [...] Aleksander dowiedział się, że Dariusz znajduje się [w odległości] kilku dni, i posłał Parmenioną z wojskiem, aby obsadził przejście i tak zwane... Wrota [Cylicyjskie]. Ten przybył na miejsce, odepchnął siłą barbarzyńców, którzy kontrolowali niedogodny teren [przejścia], i opanował to miejsce. (3) A Dariusz, chcąc, by jego armia mogła się łatwiej przemieszczać, odesłał tabory i tłum zbędnych ludzi do Damaszku w Syrii. Słyszając, że Aleksander zajął przejście i sądząc, że nie ośmieli się on wydać bitwy na równinie, pospieszył na jego spotkanie. (4) Mieszkańcy tej krainy zlekceważyli szczupłe siły macedońskie, a przestraszeni ogromem

¹ S. Dworacki, *Od Redakcji*, w: Diodor Sycylijski, *Dzieje Aleksandra Macedońskiego (Biblioteka Historyczna XVII)*, red. nauk. S. Dworacki, przekł. A. Pawlaczyk, komentarz L. Mrozewicz, Poznań 2020, s. 7–8; J. Sachse, *Diodoros*, w: *Słownik pisarzy antycznych*, red. A. Świderkówna, Warszawa 1982, s. 163.

armii perskiej, opuścili Aleksandra i przeszli na stronę Dariusza. Z wielką ochotą dostarczyli Persom żywności i innych sprzętów, we własnym mniemaniu przewidując zwycięstwo barbarzyńców. Aleksander jednak zastraszył i zmusił do poddania się znaczące miasto Issos.

33. Kiedy straż doniosły mu, że Dariusz jest oddalony [zaledwie] o trzydzieści stadiów i zbliża się ze swą armią w groźny sposób rozwijającą szyki bojowe, uznał, że dostaje oto od bogów znakomitą sposobność do tego, by zwycięstwem w jednej bitwie zniszczyć potęgę perską. Zwrócił się więc do żołnierzy w odpowiednich słowach, zachęcając ich do walki ze wszystkich sił; oddziały piechoty i szwadrony jazdy ustawił zgodnie z ułożeniem terenu, jazdę umieścił przed całym frontem armii, a falandze piechoty rozkazał pozostać w rezerwie na tyłach. (2) Sam zaś stanął na czele prawego skrzydła i ruszył przeciw wrogom, mając przy sobie najdzielniejsze oddziały jazdy. Lewe skrzydło obsadziła jazda tesalska, dalece przewyższająca innych walecznością, męstwem i doświadczeniem. (3) Kiedy armie znalazły się w zasięgu strzału, barbarzyńcy zarzucili Aleksandra i jego otoczenie takim gradem pocisków, że zagęszczenie krzyżujących się [w powietrzu] pocisków osłabiało siłę ataków. (4) Kiedy trąby zagrały do boju z obu stron, Macedończycy jako pierwsi wzniesli dziki okrzyk bojowy, a potem barbarzyńcy odkrzyknęli, tak że całe pobliskie zbocza wzgórze zabrzmiało echem, a siła tego [odbitego] dźwięku była większa niż poprzednio wzniesiony okrzyk, tak jakby pięćset tysięcy [ludzi] wrzasnęło jednym głosem.

(5) Aleksander toczył wzrokiem na wszystkie strony, spodziewając się dostrzec Dariusza, a gdy go tylko rozpoznał, wraz z otaczającą go jazdą ruszył na króla, zamierzając nie tyle pokonać Persów, ile osobiście wywalczyć zwycięstwo. (6) Zaraz [jednak] wszyscy inni jeźdźcy rzucili się wspólnie, z obu stron wielu poległo, bitwa pozostawała jednak [wciąż] nierozstrzygnięta z powodu męstwa walczących. Szala [zwycięstwa] przechylała się to w jedną, to w drugą stronę, w miarę tego, jak [obie armie] na przemian odpierały nieprzyjaciela. (7) Nikt nie zadawał ciosów na próżno, wypuszczając strzałę czy też uderzając mieczem, gdyż z powodu ścisłego celu był wystawiony jak na dłoni. Wielu zatem padło, odniósłszy rany w starciu z nieprzyjaciółmi, a walczyli dzielnie aż do ostatniego tchnienia, wyzbywając się życia wcześniej niż męstwa.

34. Dowódcy każdego z oddziałów walczyli na czele [swoich] podkomendnych, przykładem własnego męstwa zagrzewając innych do [wytrwania w] dzielności. Można też było zobaczyć wiele rodzajów [odniesionych] ran, [gdyż] różnorodne i zacięte boje toczyły się o zwycięstwo. (2) Pers Oksatres, brat Dariusza, sławiony dla swej waleczności, gdy zobaczył, że Aleksander bez niepohamowania rzuca się w stronę Dariusza, zapragnął gorąco podzielić los brata. (3) Wziąwszy najwyborniejszą jazdę spośród towarzyszących mu oddziałów, natarł z nią na oddziały otaczające Aleksandra; uznał bowiem, że okazanie miłości braterskiej [jaką miał] w

sercu, przyniesie mu niezmierną sławę u Persów. Rzucił się do walki [tuż] przed rydwanem Dariusza i wprawnie i z odwagą wmieszał się pomiędzy nieprzyjaciół, zabijając wielu. (4) Dzięki temu jednak, że żołnierze Aleksandra górowali walecznością, wkrótce wokół wozu Dariusza urosła masa trupów. Wszyscy bowiem pragnęli ugodzić króla, i walcząc w tym wzajemnym zapale, w żaden sposób nie oszczędzali [swego] życia.

(5) Padło w tym boju wielu wspaniałych perskich dowódców, a wśród nich zwłaszcza Antiksyes i Reomitres, oraz satrapa Egiptu Tasiakes. Podobnie też wielu Macedończyków straciło życie, a sam Aleksander został ranny w udo, gdy nieprzyjaciele napierali na niego. (6) Konie, które ciągnęły jarzmo rydwanu Dariusza, okryte wieloma ranami, spłoszyły się na widok otaczających je stosów ciał, przestały reagować na wędzidło, i o mało nie popędziły wraz z Dariuszem w sam środek walczących. Król znalazł się w najwyższym niebezpieczeństwie, sam więc chwycił wodze, zmuszony do porzucenia godności swej pozycji i pogwałcił prawo przynależne perskim królom. (7) Słudzy przyprowadzili Dariuszowi inny rydwan, lecz gdy przesiadał się na niego pod ciągłymi atakami nieprzyjaciół, ogarnął go przeraźliwy strach.

Widząc panikę, jaka ogarnęła króla, Persowie rzucili się do ucieczki. To samo zrobiły oddziały jazdy, i wkrótce rozpiechli się wszyscy [jeźdźcy]. (8) Droga ucieczki wiodła przez ciasne i skaliste wąwozy, wpadali więc na siebie, tratując się nawzajem i wielu zginęło bez nieprzyjacielskiej rany. Leżeli w stosach [trupów], jedni bez zbroi, inni pilnując uzbrojenia. Niektórzy trzymali jeszcze obnażone miecze i przebijali tych, którzy się [na nie] nadziewali. Większość [jeźdźców] rzuciła się jednak pędem przez równinę, i prowadząc przez nią konie, ratowali się ucieczką do miast sprzymierzonych. (9) Falanga macedońska i piechota perska krótko [tylko] uczestniczyła w bitwie; rozbicie bowiem jazdy stało się jakby zapowiedzią całkowitego zwycięstwa [Macedończyków]. A skoro wszyscy barbarzyńcy szybko uciekli, i tyle tysięcy żołnierzy szukało schronienia w ciasnych wąwozach, wkrótce cała okolica wypełniła się trupami.

35. Gdy zapadła noc, Persowie łatwo rozproszyli się w wiele miejsc, a Macedończycy zaprzestali pościgu i rzucili się do grabieży łupów, kierując się zwłaszcza do namiotów królewskich z powodu wielkiej ilości [zgromadzonych tam] dóbr. (2). Zagrabilili wielką ilość srebra, niemało złota, przeogromne ilości wspaniałych szat z królewskiego skarbcza. Podobnie też zostały zgrabione wielkie bogactwa [będącego własnością] Przyjaciół i Krewnych króla oraz innych dowódców. (3) Nie tylko bowiem kobiety z królewskiego domu, ale także [kobiety] Przyjaciół i Krewnych, wiezione na połączanych wozach, towarzyszyły armii zgodnie z dawnym zwyczajem Persów. (4) A każda z nich – dla zachowania najwyższego statusu bogactwa i zbytku – miała ze sobą wielką ilość kosztownych sprzętów i kobiecych ozdób.

Los wziętych do niewoli kobiet był w najwyższym stopniu przerażający. (5) Te, które wcześniej podróżowały w zbytku na kosztownych wozach i nigdy nie pokazywały ani skrawka nagiego ciała, wówczas jedynie w chitonach, w porozdzieranych szatach, z krzykiem wybiegały z namiotów, głośno wzywając bogów i rzucając się swoim zdobywcom do kolan. (6) Zrywały drżącymi rękoma ozdoby z ciała i z rozwianymi włosami biegały po nierównym terenie; zbijały się w gromady, wzywając pomocy u tych, które same potrzebowały opieki. (7) Niektórzy wlekli te nieszczęsne, ciągnąc [je] za włosy, a inni rozdierali szaty i rzucali się z pięściami na ich nagie ciała, kłując dolnymi końcami włóczni, biorąc to, co im los darował, zuchwale znieważali [to], co dla barbarzyńców jest najbardziej godne czci i szlachetne.

36. Najrozsądniejsi z Macedończyków patrzyli na tę odmianę losu ze współczuciem i żalowali tych nieszczęśliwych [kobiet], które opuściło powodzenie; [wszystko] to, co należne [im] przyjazne, zostało im całkowicie odebrane, a to, co obce i wrogie, stało się ich udziałem [...] i zostały zepchnięte do nieszczęsnej i niezwykle upokarzającej niewoli.

(2) Szczególnie pobudzała obecnych do łez i współczucia matka i żona Dariusza oraz dwie córki w wieku odpowiednim do małżeństwa, a także młodzietki syn. (3) W ich osobach odmiana losu i ogrom nieoczekiwanych nieszczęść, jaki stanął przed oczami, słusznie wzbudzał u patrzących współczucie wobec tych, których to dotknęło. (4) [Kobiety te] nie wiedziały, czy [sam] Dariusz żyje, czy ocalał, czy zginął razem z innymi. A widziały, jak jego namiot rozszarpują zbrojni nieprzyjacielscy żołnierze, nie znając [kim są] ci, których brali do niewoli, i czyniących wiele nieprzystojnych rzeczy z nieświadomości. Widziały, jak całą Azję wzięto do niewoli razem z nimi, a kiedy żony satrapów padały im do stóp i błagały o pomoc, nie były zdolne do [niesienia] im żadnej pomocy, lecz uważały, że tamte [kobiety] powinny opiekować się nimi w ich własnych nieszczęściach.

(5) Paziowie królewscy opanowali namiot Dariusza i przygotowali kąpiel i posiłek [dla] Aleksandra, i zapalając mnóstwo pochodni czekali na Aleksandra, aby po powrocie z pościgu znalazł wszystkie rzeczy Dariusza, i [w ten sposób] otrzymał dobrą wróżbę [zdobycia] pełni władzy nad Azją.

(6) W bitwie poległo ponad sto tysięcy barbarzyńskiej piechoty i nie mniej niż dziesięć tysięcy [żołnierzy] jazdy. Po stronie macedońskiej piechoty około trzystu i około stu pięćdziesięciu jazdy. Taki był więc finał bitwy pod Issos w Cylicji.

37. Z obu królów Dariusz, pokonany przez potęgę [macedońską], rzucił się do ucieczki i zmieniającej jeden po drugim swe najlepsze konie uciekał ile sił, pragnąc wydostać się z rąk

Aleksandra i zamierzając schronić się [bezpiecznie] w wyżej położonych satrapiach. (2) Aleksander zaś wraz z jazdą hetajrów i innymi najlepszymi jeźdźcami rozpoczął pościg, zdecydowany dopaść i pojmać Dariusza. Przebył dwadzieścia stadiów, zanim zawrócił i dotarł z powrotem do obozu około północy. [Tam] odświeżył się w kąpieli po zmęczeniu i trudach, i zajął się odpoczynkiem i uctowaniem.

(3) Do żony i matki Dariusza przyszedł tymczasem ktoś, by donieść, że Aleksander powrócił z pościgu, obdarłszy ze zbroi Dariusza. Wybuchnął wówczas ogromny krzyk i płacz wśród kobiet, a cała rzesza jeńców na wieść o tym przyłączyła się do [ich] rozpacz i poniosła wielki lament. Kiedy król usłyszał o rozpacz kobiety, wysłał jednego ze swych Przyjaciół, Leonnatosą, by przerwał te niepokoje, uspokoił Sisyngambris i wyjaśnił, że Dariusz żyje, Aleksander zaś będzie okazywał im należną troskę. Chciałby więc rano powitać je i czynem okazywać swoją wobec nich życzliwość. (4) Gdy więc spadło na nie tak przedziwne i całkowicie niespodziewane szczęście, uwięzione kobiety uznały Aleksandra za boga i przestały rozpaczać [...].

Słowniczek pojęć:

Dariusz – Dariusz III Komodanus – ostatni król perski z dynastii Achemenidów; panował od 336 do 331 lub 330 r. p.n.e., kiedy zmarł

<https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Dariusz-III-Kodomanus;3890697.html>

Parmenion – macedoński arystokrata, wódz Filipa II i Aleksandra Wielkiego; zm. w 330 r. p.n.e. <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Parmenion;3954460.html>

Wrota [Cylicyjskie] – przełęcz w górach Taurus na wysokości ok. 4000 m. Za: Diodor Sycylijski, *Dzieje Aleksandra...*, s. 187, przyp. 113.

Issos – starożytna nazwa miejscowości Cylicji, w Azji Mniejszej (współcześnie Dörtyol w Turcji, nad zatoką İskenderun) <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Issos;3915605.html>

Trzydzieści stadiów – około 6 km. Za: Diodor Sycylijski, *Dzieje Aleksandra...*, s. 187, przyp. 114.

Antiksyes – Diodor pisząc o śmierci Antiksyesa pod Issos popełnił błąd, ponieważ ten poległ już w bitwie nad Granikiem. Za: Diodor Sycylijski, *Dzieje Aleksandra...*, s. 187, przyp. 117.

Satrapa – w starożytnej Persji zarządca satrapii, posiadał uprawnienia sądowe, administracyjne i wojskowe <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/satrapa;3972598.html>

Chiton – ubiór starożytnych Greków z dwóch prostokątnych kawałków tkaniny zszytych dłuższymi bokami <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/chiton;3885361.html>

Cylicja – historyczna kraina w Azji Mniejszej, między Morzem Śródziemnym a górami Taurus
<https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Cylicja;3888716.html>

Hetajrowie – pierwotnie arystokracja skupiona wokół króla macedońskiego, stanowiła także rodzaj nieformalnej rady królewskiej; z czasem termin „hetajrowie” zaczął oznaczać formację jazdy macedońskiej, rekrutowanej z młodych arystokratów; Aleksander Wielki wprowadził formację hetajrów pieszych <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/hetajrowie;4008447.html>

Sisyngambris – (znana także jako Sisygambis) matka Dariusza III perskiego. Za: Diodor Sycylijski, *Dzieje Aleksandra...*, s. 188, przyp. 125.

Pytania do źródła.

Pytania dla uczniów szkoły podstawowej i uczniów szkoły średniej (poziom podstawowy):

1. Wymień inne – poza bitwą pod Issos – starcia zbrojne armii Aleksandra III Macedońskiego z Persami.
2. Jakie decyzje króla Dariusza mogły przesądzić o jego klęsce?
3. Jaki moment bitwy przesądził o zwycięstwie Aleksandra pod Issos?
4. Co szczególnego o traktowaniu pojmanych jeńców przez Aleksandra podkreślił Diodor?
5. W jaki sposób podboje Aleksandra Wielkiego przyczyniły się do rozszerzenia kultury hellenistycznej?
6. Co stało się z imperium stworzonym przez Aleksandra po jego śmierci?

Pytania dla uczniów szkoły średniej (poziom rozszerzony): pytania dla poziomu podstawowego, a ponadto:

1. Wyjaśnij, na czym polegała specyfika ustroju politycznego i społecznego królestwa Macedonii? W jaki sposób mogła się ona przełożyć na militarne sukcesy Aleksandra Wielkiego?
2. Jak zorganizowana była armia Aleksandra III?
3. W jaki sposób Aleksander zorganizował imperium, które stworzył? Scharakteryzuj struktury społeczne i polityczne jego nowej monarchii.

Literatura pomocnicza:

Bravo B., Wipszycka E., *Historia starożytnych Greków*, t. 3: *Okres hellenistyczny*, Warszawa 1992, s. 20–24.

Dzięcioł W., *Aleksander Wielki Macedoński*, Londyn 1963, s. 40–101.

Green P., *Aleksander Wielki. Biografia*, przekł. A. Konarek, Warszawa 1978, s. 142–259.

Hammond N.G.L., *Starożytna Macedonia. Początki, instytucje, dzieje*, przełożył A.S. Chankowski, Warszawa 1999, s. 193–219.

Nawotka K., *Aleksander Wielki*, Wrocław 2007, s. 162–305.

Olbrycht M.J., *Aleksander Wielki i świat irański*, Rzeszów 2004.

Olmstead A.T., *Dzieje Imperium Perskiego*, przekł. Krzysztof Wolicki, Warszawa 1974, s. 458–483.

Rhodes P.J., *Historia Grecji. Okres klasyczny (478–323 p.n.e.)*, tłum. L. Trzcionkowski, Kraków 2009, s. 409–451.

Wolski J., *Historia powszechna. Starożytność*, Warszawa 1994, s. 225–237.

Najważniejsze cezury.

W 334 r. p.n.e. po ujarzmieniu zbuntowanych greckich poleis Aleksander Macedoński rozpoczął ekspansję militarną, aby ziszczyć plany swojego tragicznie zmarłego ojca, Filipa II. W tym roku zaatakował rządzoną przez Persów Azję Mniejszą, rozpoczynając serię kampanii trwającą 10 lat. Już nigdy Aleksander nie powrócił do Macedonii, zmarł w 323 r. p.n.e. w Babilonie. Już w 334 r. p.n.e. Aleksander zwyciężył nad wojskami perskimi w bitwie nad Granikiem. W 333 r. p.n.e. miała miejsce opisywana przez źródło bitwa pod Issos, a dwa lata później Macedończycy i ich sprzymierzeńcy odnieśli zwycięstwo nad Persami w bitwie pod Gaugamelą. Do 327 r. p.n.e. zachodnie Indie zostały podbite przez Aleksandra. W latach 326–304 p.n.e. miała miejsce II wojna samnicka. Zwycięzcą okazał się Rzym, który teraz był pierwszą potęgą w Italii. Jedno imperium chyliło się ku upadkowi, drugie zaczęło się rodzić.

Imię i nazwisko osoby opracowującej rekord: Karolina Maciaszek